

# AJÁNDÉKBA KAPOTT FÜGGETLENSÉG

**AZ ÖNÁLLÓ MONGOL ÁLLAM KIALAKULÁSÁNAK  
KÖRÜLMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI**

*Szilágyi Zsolt*



A huszadik század első felében Mongólia történelmének meglehetősen turbulens koraszakát élte. Ennek legfőbb oka volt, hogy az ország belekeveredett a Kelet-Ázsia politikai és gazdasági újrafelosztásáért folytatott harcba. A századot még a mandzsu hódoltság utolsó korszaka vezette be, de a kínai császárság bukását követően a mongoloknak országuk státuszának rendezését célzó erőfeszítéseik során nemcsak az új kínai politikai erőkkel kellett szembenézniük, de azokkal a nagyhatalmakkal is, amelyek ekkor már harcban álltak egymással a Qing-dinasztia peremvidékeiért.





Szilágyi Zsolt: **AJÁNDÉKBA KAPOTT FÜGGETLENSÉG**

Először a 19–20. század fordulóján vált nyilvánvalóvá az a tény, ami évtizedekkel később – immár a század legvégén, egy teljesen új politikai környezetben – ismét bizonyítást nyert: Mongólia önállóságát csak a két szomszédos nagyhatalommal kötött politikai alkuk szavatolhatják, s ezen alkuk során a mongolok helyzetét nem egyszer északi és déli szomszédjaik egymással szemben aktuálisan kialakult erőviszonyai is meghatározzák. Ez nem jelenti azt, hogy a mongolok teljesen eszköztelenek lennének ebben a kérdésben, inkább csak azt állapíthatjuk meg, hogy a mongol diplomáciának meg kellett tanulnia jól manőverezni a két ország ambíciói között. Mongólia bizonyos szempontból mai önállóságát is ennek a diplomáciai egyensúlyozásnak és a második világháború végével – időszakosan – nyugvópontonra jutott rivalizálásnak köszönheti. Az a tény, hogy ezt képes volt meg is őrizni, mindenképpen figyelemre méltó, ha összehasonlítjuk más közép- és belső-ázsiai országok 20. századi történetével.

## AZ AUTONÓM MONGOL ÁLLAM LÉTREJÖTTE

A Qing hatalom uralkodásának utolsó évtizedeiben országa peremvidékein már képtelen volt a központi hatalom érdekeit megfelelően képviselni. Ennek következtében a cári orosz kormány – párhuzamosan a más távol-keleti területek megszerzéséért folytatott tevékenységével – megpróbálta Mongóliára is mindinkább kiterjeszteni a befolyását. Ebben az időszakban még tiszteletben tartotta a mandzsukkal a 17. század végén és a 18. század első felében kötött határmegállapodásait<sup>1</sup> – melyek gyakorlatilag a mai napig kijelölik Mongólia északi határait –, így érdekeit elsősorban a gazdasági élet, a kereskedelem területén próbálta érvényesíteni.<sup>2</sup> A 20. század első évtizedében a japánokkal szemben elszenvedett csúfos kudarc érdekes módon a Mongóliával kapcsolatos kérdésben sajátos előnyöket hozott az oroszoknak. Az orosz–japán háborút lezáró békeszerződés, illetve annak titkos záradéka<sup>3</sup> – melyet később több alkalommal is megerősítettek<sup>4</sup> – biztosította a japánok hozzájárulását ahhoz, hogy az oroszok a külső-mongóliai<sup>5</sup> területre saját befolyási övezetükként tekinthessenek. Ennek a ténynek igazán a Qing-dinasztia bukása után lett jelentősége a mongolok számára.

1| GERELBADRAX 2002: 117–121.

2| 1864-től Ja. Sismarev volt az orosz konzul. BATSAIXAN 2008: 199.

3| MASATO 1972: 33–48.

4| BATSAIXAN 2002: 77.

5| Gyakorlatilag a mai Mongólia. A mandzsu korban meghonosodott jelöléseknek megfelelően a Góbitól északra eső terület Külső-Mongólia, az attól délre eső – részben a Nagy Falon „belüli” terület – Belső-Mongólia.





1911-ben az orosz diplomácia óvatosan – de nagyon tudatosan – már részt tudott venni a térségben kialakult új helyzet rendezésében, s ilyen értelemben kapóra jött nekik, hogy a mongolok már a függetlenség kivívásáért folytatott tevékenységük korai szakaszában is Kínával szembeni szövetségesként tekintettek a cári udvarra. Azért, hogy terveik megvalósításával kapcsolatban kipuhatolják a cári Oroszország véleményét,<sup>6</sup> 1911 nyarán egy kisebb delegációt küldtek az orosz kormányhoz.<sup>7</sup> A *bogd gegén*<sup>8</sup> hozzájárulását adta a tervhez, és egy levélben vázolta a mongol elképzeléseket II. Miklós cárnak. Megegyezést ajánlott, kérte, hogy a cári kormány ismerje el Mongólia függetlenségét. Javasolta egy új, átfogó kereskedelmi szerződés megkötését, illetve az orosz transzszibériai vasút és postaszolgálat közös fejlesztését is. A cári udvar végső célja Mongólia gyarmatosítása volt, de mivel ehhez nem látták elérkezettnek az időt, elutasították a kéréseket.<sup>9</sup>

A mongolok végül önállóan tették meg a Kínától való elszakadás elérését célzó lépéseiket. 1911 novemberében elűldözték a mandzsu helytartót,<sup>10</sup> és az év végén kikiáltva a független mongol államot, a káni trónra ültették a mongol buddhista egyház fő lámáját, a 8. *bogd gegént*.<sup>11</sup> Az új mongol kormány felállítását követően az első fontos lépés az állam nemzetközi elismertetése volt, ebben azonban nem találtak partnert. Az orosz kormány terveinek megfelelően hajlandó volt tárgyalni az új államfő követivel, de a következő években tett lépései azt bizonyítják, úgy kívánt a térség meghatározó politikai tényezőjévé válni, hogy a lehető legkisebb mértékben konfrontálódik a köztársasági Kínával.

6| A *bogd gegén* már július közepén tárgyalta az Urgába akkreditált orosz konzullal. BATSAIXAN 2008: 27.

7| A küldöttséget Xanddorj vezette, tagja volt még Cerenčimed és gün Xaisan is (ŠIRENDEB 1999: 26). A listát Batsaixan újabb hat emberrel egészíti ki: Gombosüren, Lam Jamba, Lamjaw, Luwsan, Yerööl mint összekötő és Abiduev tolmácsként (BATSAIXAN 2008: 29). Nakami „titkos” delegációt említ, amely július 11-én hagyta el a mongol fővárost, erről V. N. Lavdovszkij július 28-án táviratban tájékoztatta az orosz kormányzatot (NAKAMI TATSUMO 1999: 70–71).

8| Halha *bogd gegegen*, mong. *boyda gegen*, *gegegen*. A mongol buddhista egyház fő lámája. A tisztség 1650-ben jött létre. A főszövegben előforduló fontosabb idegen kifejezéseket a népszerű magyar átírással adom meg. Ahol fontos az eredeti változat is, ott a zárójelek vagy lábjegyzetek tartalmazzák a tudományos átírásokat. Itt a mongol szavakat a modern halha-mongol nyelv tudományos átírásában közlöm, illetve ahol szükséges, a klasszikus mongol alakokat szintén megadom. A leggyakrabban használt betűk a következők: j-dzs, j-dz, č-cs, š-s, x-veláris h, a hosszúságokat két magánhangzó jelzi. A klasszikus mongol átírásokban a mély hangrendű szavakban a q-k, a y-g betűt jelöl, „i” előtt pedig minden esetben „s” betűt használunk. A mára a magyar nyelvben is meghonosodott kifejezések (például: Dzsingisz kán, Urga, Sakjamuni Buddha) említésekor a magyar népszerű átírás használatánál maradtam. A kínai kifejezések említésekor a *pinyin* formát használom. Ahol szükségesnek láttam, a szöveg Wylie-féle átírásban a tibeti (tib.), és esetleg a szanszkrit (szkr.) alakokat is tartalmazza. Az orosz neveket, kifejezéseket a főszövegben magyaros, a hivatkozásokban pedig a Studia Slavica átírását követve adom meg.

9| BATSAIXAN 2008: 34–35.

10| A mongol forrásokban Sando vagy Sandowa néven emlegetett mandzsu helytartóról részletesen lásd: BATSAIXAN 2008: 44–59.

11| A pontos datálással kapcsolatban itt is meglepően megoszlanak a vélemények. A feldolgozások jelentős része az 1911. december 16-át fogadja el, bár az eredeti szöveg „a fehér disznó év től középső havának új 9”-ét (*cagaagin gaxai jiliin öwliin dund sariin šiniin yes*)” említi, amit Jamsran 1911. december 28-ként értelmez (Jamsran 1992: 13). Urangua szintén december 29-ét jelöli meg pontos dátumként (URANGUA 1997: 40). A forrásokban természetesen a mongol időszámítás szerinti meghatározás szerepel. Mongol Állami Központi Levéltár FA-6 font. HN-511. b.4.





Az 1912-ben tető alá hozott orosz–mongol egyezmény<sup>12</sup> még nyújthatott némi reményt a teokratikus mongol kormány számára abban a tekintetben, hogy számíthatnak a cár támogatására függetlenségük megőrzése érdekében, de ezt a bizakodást gyorsan lehűtötte az egy évvel később megkötött orosz–kínai szerződés.

A *bogd gegén* és kormánya számára nagyon csábító volt az a lehetőség, hogy a teokratikus államot Barga és Belső-Mongólia saját országukhoz való csatolásával erősíthessék. Ez a függetlenség kivívásával együtt – illetve után – nagy ajándéka lett volna a sorsnak. Terveik megvalósítása érdekében már az 1911 nyarán Szentpétervárra utazott küldöttség<sup>13</sup> is folytatott ilyen irányú tárgyalásokat. Az orosz cár, II. Miklós azonban Mongólia teljes függetlenségét sem volt hajlandó elismerni, arról pedig hallani sem akart, hogy Mongólia Kína kárára gyarapítsa területét. V. M. Kokovcev pekingi követ 1911 augusztusában írt jelentésének egy mondata jellemzi legjobban az oroszok elképzeléseit: „Távol-keleti politikánk a Japánnal kötött szerződések sora.”<sup>14</sup> Az orosz cárizmus ezeket a szerződéseket nem akarta kockáztatni.

Az oroszoknak ebben a pillanatban egyetlen céljuk gazdasági jelenlétük megerősítése volt. 1912-ben az orosz külügyminisztérium hivatalosan is tájékoztatta a kínai kormányt az 1881-ben kötött orosz–mongol kereskedelmi szerződéssel kapcsolatos további terveiről. A kínaiak azonban nem válaszoltak, így az orosz és mongol diplomácia további tíz évre, 1921-ig meghosszabbította a szerződést.<sup>15</sup> A hivatalos orosz–mongol tárgyalások 1912 szeptemberében kezdődtek a mongol fővárosban. Az orosz kormány I. Ja. Korosztovect, a kínai orosz követet nevezte ki a tárgyaló delegáció vezetőjének.<sup>16</sup> A tárgyalások eredményeképp 1912. november 3-án írták<sup>17</sup> alá a fővárosban<sup>18</sup> azt az orosz–mongol megállapodást, amely az 1921-es mongol forradalomig meghatározta a két ország viszonyát. A szerződés érezhetően nem két egyenjogú fél megállapodását rögzíti.<sup>19</sup> Oroszország minden kérdés tekintetében rákényszerítette akaratát Mongóliára. Ezzel a szerződéssel kézzelfoghatóvá tette az 1907-es<sup>20</sup> japán–orosz szerződés-

12| BOR 1988: 164; BATCAIXAN 2002: 83.

13| Az 1911 augusztusában Xanddorj vezetésével Szentpétervárra érkezett delegáció. A tárgyalásokon nemcsak az esetleges függetlenség lehetőségéről, de a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről is tárgyaltak. Az orosz tárgyaló delegációt P. A. Sztolipin vezette (URANGUA 2006: 31).

14| ZLATKIN 1950: 85.

15| Ez a megállapodás gyakorlatilag a novemberi szerződéskötés főpróbája volt és úgy tűnt, hogy az oroszoknak sikerült általa egyik legfontosabb céljukat – a mongóliai piac megszerzését – elérniük.

16| BOR 1988: 164; BATSAIXAN 2002: 83.

17| A szakirodalom megegyezik a szerződés datálásában, de Bor említ egy 1912. október 21-én Xüree-ben aláírt jegyzőkönyvet is, amely többek között az ország nevének megváltoztatását – *Gadaad Mongol* („Külső-Mongólia”) helyett *Mongol Uls* („Mongólia”) – is rögzíti.

18| JASKINA 2007: 38.

19| BATSAIXAN 2008: 312–317. A szerződés angol nyelvű szövegét közli: BELL 1992: 304–305.

20| KOTKIN – ELLEMAN 1999: 29.





ben foglalt megegyezést, amely a belső- és kelet-ázsiai területek befolyási övezetekre való felosztásáról szólt.

Az 1912-es orosz–mongol szerződés nemzetközi elismertetését célzó lépés volt a kínaiak tárgyalóasztalhoz kényszerítése, amit az orosz szempontból egyértelműen sikeresnek<sup>21</sup> mondható tárgyalásokat lezáró orosz–kínai egyezmény 1913. október 23-án történő aláírása követett.<sup>22</sup> A megállapodás alapját az orosz diplomácia által az utóbbi két évben kivívott mongóliai előjogok szentesítése jelentette, s minden fontos kérdésben a mongolok feje felett döntöttek.

A mongolok természetesen tiltakoztak a szerződés ellen, de ezzel csak annyit voltak képesek elérni, hogy 1914 őszén odaengedték őket a tárgyalóasztalhoz. Az 1914 októberében indult, s az 1915. május 25-én aláírt egyezménnyel zárult tárgyalások teljes mértékben az orosz diplomácia győzelmét hozták. Gyakorlatilag ratifikálták az elmúlt években a cári kormányzat közreműködésével létrehozott szerződéseket úgy, hogy azok – bár tettek kisebb-nagyobb engedményeket a mongol és kínai fél számára – mégis az oroszok elképzeléseit tükrözték. Mongólia elvesztette a teljes függetlenség kivívásáért folytatott harcot, de legalább autonómiát kapott, Kína kénytelen volt elismerni az új mongol kormányt, de rögzítették, hogy a mongol terület Kína elidegeníthetetlen részét képezi. Oroszország pedig a gazdasági siker mellett bizonyította, hogy a távol-keleti diplomácia megkerülhetetlen szereplőjévé vált.

## AZ OROSZ BEFOLYÁS KEZDETE

A mongol autonómia elvesztése és a kínai kormány megbízottjának ezzel kapcsolatos meglehetősen arrogáns fellépése<sup>23</sup> nem javított a két ország kapcsolatán. A mongolok már 1919-ben, az autonómiáról való lemondással kapcsolatos tárgyalások idején megkezdték a szervezkedést a kínai hatalom ellen. A mongol parlament és a kormány ekkor már képtelen volt ellenállni a kínai nyomásnak, így a kezdeményezés élére néhány láma és fővárosi fiatal állt. Róluk a következő évtizedek történetírása más-más módon emlékezett meg. E rövid áttekintés feladata nem lehet az, hogy az elmúlt csaknem egy

21| 1913. Az orosz külügyminiszter arra utasította a pekingi orosz követet, hogy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy a mongol kérdés tisztázására vonatkozó tárgyalásokba a kínai felet is bevonják. BATSAIXAN 2002: 87.

22| SANJMYATAW 1991: 38–39.

23| Az autonómia megszüntetéséről szóló hivatalos okiratot 1919. november 22-én adta ki a kínai elnöki hivatal (OČIR 2004: 86). A kis Xu, Xu Shuzheng kínai tábornok az autonómiáról való lemondás után a mongol államfő számára meglehetősen megalázó keretek között kényszerítette a *bogd gegeent* a kínai hatalom újbóli elismerésére 1920 februárjában.





évszázad mongol történetírásának változásait elemezze, de mégis érdemes felhívni a figyelmet erre a jelenségre. A felkelők – forradalmárok – között volt Csojbalszan, Mongólia későbbi teljhatalmú ura, Szühebátor, a fiatalon elhunyt forradalmár, a rendszerváltás előtti mongol történetírás egyik hőse, de Bodó, az első miniszterelnök, akit egy éven belül kivégeztek, és több láma is, akiknek szerepét később egyszerűen elhallgatták.

A korábban „konzul-dombi” és „kolostori” csoportként ismert felkelői szervezetekre alapozva 1920. június 25-én a „párttagok fogadalma”<sup>24</sup> című dokumentum elfogadásával megalakult a Mongol Néppárt.<sup>25</sup> Létrejöttének történetében számos olyan elem van, mely azt bizonyítja, hogy maguk a forradalmárok is erősen kötődtek a valláshoz. A *bogd gegen* ellenezte egy újabb politikailag aktív csoport létrejöttét, de a később erősen egyházellenessé váló forradalmárokról a közelmúltban feldolgozott forrásokból<sup>26</sup> tudjuk, hogy szervezkedésük kezdetén közel sem tartózkodtak annyira a vallásos megnyilvánulásoktól, mint ahogyan arra évtizedekkel később emlékezni akartak. Egy Vörös Mahákála előtt tettek fogadalmat, buddhista áldozatot mutattak be, s segítséget kértek, hogy a vallást és a népet megvédhessék.

Legitimnek ismerték el a később általuk kiváltságaitól megfosztott mongol egyházfőt. A forradalmárok képviselői egy „szerencsés csillagzatú napon” járultak a *bogd* elé, hogy megszerezzék hozzájárulását a kínaiak elleni szervezkedéshez és az orosz segítségkéréshez. Érdekes, hogy a többszöri visszautasítás és az időközben megkapott szovjet ígérek ellenére nem indultak Szovjet-Oroszországba tárgyalni anélkül, hogy az egyházfő beleegyezését megkapták volna. Ennek érdekében elhatározták, hogy a csoport több tagja, Dogsom,<sup>27</sup> Dugardzsav,<sup>28</sup> Dzsigmiddordzs, Dendev megpróbálja megszerezni az egyház prominenseinek támogatását.

A tervek alapján felvették a kapcsolatot a *dzsahandz hutugtuval* (halha *jalxanj xutagt*), a *delev hutugtuval* (halha *delev xutagt*), a *da* lámával,<sup>29</sup> hogy közvetítésükkel végre megkaphassák az áhított pecsétet. Az, hogy ilyen következetesen ragaszkodtak ehhez, ismét csak annak bizonyítéka, hogy bár nem értettek egyet a fennálló kormányzati rendszer lépéseivel, illetve

24] *Namiin xümüüsiin tangargiin bičig* (ŠIRENDEB 1999: 154). A dokumentum teljes magyar fordítást Balogh Péter közli. Az általa összevetett források alapján arra a következtetésre jutott, hogy az itt ismertetett szöveg a jelzettnél később született, csak visszadatálták. Vö. BALOGH 2004:13–15; DAŠ 1979: 278–280.

25] Halha Mongol Ardiin Nam.

26] Balogh Péter *A huszadik századi mongol történelem egy igaz forrása* című, már említett doktori disszertációjában az általa vizsgált kötetet több korai párttörténettel foglalkozó munkával hasonlította össze. Dolgozatában Dogsom *Mongol Ardiin Namiin anx üüssen tuxai yawdal* című visszaemlékezésének kivonatos fordítása is szerepel. Vö.: DOGSOM 1928: 6–104.

27] Dansrebilegiin Dogsom (1884–1939). Mongol bolsevik politikus, 1936–39 között államelnök.

28] Badamiin Dugarjaw (1899–1941) burját születésű forradalmár. 1924-ben lett mongol állampolgár, a MNFP KB, később (1926–1940) a parlament alsóházának tagja. 1941-ben elítélték, 1966-ban rehabilitálták.

29] Halha *jalxanj xutagt*, *delev xutagt*, *da lam*. Mongol egyházi méltóságok.







leginkább annak tehetetlenségét hibáztatták a kialakult helyzetért, mégis a *bogd gegént* tekintették törvényes uralkodónak. Ebben az időben fel sem merül az a következetes és később könyörtelen egyházellenesség, mely az állampártot az évtized végén jellemezte. Ebben az időben csak a jobbító szándék és a kormányzat tehetetlensége okozta felháborodás vezette őket, ideológiát csak később kerestek és – a szovjetek képviselőinek segítségével – találtak maguknak.

1920 végén már nyíltan agitáltak a kínai elnyomás ellen, és megjelentek a bolsevikok által sugalmazott propagandaszövegek. Eleinte a vallás és az egyházfő védelmét is a zászlajukra tűző forradalmárok gyors sikereket értek el a vidéki pásztorok között, és Ungern báró 1921. februári urgai bevonulása<sup>30</sup> és későbbi rémuralma is fokozatosan a mongol–bolsevik szövetség felé terelte az ország függetlenségéért aggódókat.

Az új politikai erő képviselői március 25-én ismét elkötelezték magukat a vallás védelme mellett, s elküldték képviselőjüket Irkutszkba a Komintern Távol-keleti Tagozatához. A majmacseni győzelem után a forradalmárok elérkezettnek látták az időt Urga bevételére. Az egyesített sereg május 27-én indult a főváros felé. A forradalmárok a július 6–8. között tartó harcokban felszámolták az Urgában maradt ellenállását, és 1921. július 8-án az Ideiglenes Kormány és a Központi Bizottság bevonult a fővárosba. A fent leírt adatok jórészt a korábbi, általánosan elfogadott eseménysort és kronológiát adják vissza, mely némileg eltér a kortárs visszaemlékezésekben foglaltaktól. Dendev határozottan állítja, hogy még a teljes győzelem kivívása előtt, június 6-án a forradalmárok két vezetője tárgyalta az autonóm mongol kormány miniszterelnökével. A 13 évvel az események után kiadott történeti munka szerint ezen a tárgyaláson született megállapodás a jogszerű népi kormány<sup>31</sup> létrejöttéről.

A „Sokak Által Trónra Emelt” uralkodása 11. éve nyárutó havának 6-án, azaz 1921. július 11-én a *bogd gegént* korlátozott hatalmú kánná kiáltották ki. A Népi Kormány és a főláma képviselői kidolgozták a hatalomátadás és a kormányzás szabályait. Az új intézkedéseket határozatba foglalták, melyeket a *bogd* pecsétjével szentesítettek. Július 27-én a külügyminiszter-miniszterelnök, Bodó<sup>32</sup> tájékoztatta a Távol-Keleti Köztársaság külügyminiszterét, Krasznokovot, hogy megalakult a Népi Kormány, de a *bogd*

30| 1921. február 22. (JAMSAN 1992: 99). Egyes álláspontok szerint 21-én. Vö. LŐRINCZ 1977: 215, illetve ŠIRENDEB 1969: 186. A bizonytalanság abból adódhat, hogy az autonómia időszakában bevezetett időszámítás szerinti dátumokat másképp váltják át. Ezen eseményt egyébként *olnoo örgögsönii 11-r onii xawriin tegüün sarin 15-re* datálják („a sokaktól felmagasztalt 11. éve tavasz első havának 15. napja”).

31| Halha *ardiin erxtei jajgiin gajar*.

32| CENDEN 1976: 48.







*gegént* formális uralkodóként meghagyták a trónon.<sup>33</sup> Az egyházfő szeptemberben még megpróbált újra államfőként fellépni, és hivatalos levélben kérte Szovjet-Oroszországot és az USA-t,<sup>34</sup> hogy közvetítsenek Kína és Mongólia között.

A *bogd gegént* ugyan rákényszerítették az úgynevezett *Esküsz szerződés* aláírására,<sup>35</sup> de megőrizhette egyházi méltóságát és teljes egyházi hatalmát. Monarchikus uralkodóként trónján maradhatott, de az állami ügyekbe csak a kormányfőn keresztül avatkozhatott be, a visszautasítás ellen nem tudott semmit sem tenni. A törvényeket jóváhagyhatta, de csak egyszer utasíthatta vissza. Ha zavargások törtek ki, a kormány saját hatáskörében járhatott el, nem volt köteles jóváhagyásért a *bogd*hoz fordulni. Az értelmezések szerint a szerződés az állam és az egyház szétválasztását jelentette, annak ellenére, hogy ezt a kitéltet ténylegesen nem tartalmazta. A *bogd gegén* egyetlen tényleges politikai jelentőséggel bíró joga volt, hogy döntéseket csak abban az esetben lehetett kihirdetni, ha azokat kézjegyével ellátta.

A megegyezésről szóló dekrétumot 1921. november elsején írták alá, s ezzel az alkotmányos monarchia rövid korszakába lépett az ország. Az „új” államot elsőként egy 1921. november 5-én<sup>36</sup> aláírt szerződéssel Szovjet-Oroszország ismerte el.<sup>37</sup>

A *bogd gegén* 1922 után visszavonult a politikától. Kiváltságait, jövedelmét megnyirbálták, s bár a lakosság döntő többsége előtt megfellebbezhetetlen tekintélye megmaradt, már nem volt képes jelentős mértékben befolyásolni az eseményeket.

Az egyházfő haláláig a korábbi mongol uralkodó elit vezetője és jelképe maradt. Kapcsolatot keresett az új politikai berendezkedés ellenzőivel, nem törődött bele hatalma elvesztésébe. Ő maradt a régi társadalom utolsó védőbástyája, s életében sikerült megakadályoznia a teljes bolsevik hatalomátvételt.

33| CENDEN 1976: 51–52.

34| 1921. április 1-jén az USA konzulátust nyitott Kalganban. Az itt szolgálatot teljesítő első konzul Samuel Sobokin volt, aki maga is három alkalommal járt Mongóliában. Tárgyalt a *bogd gegeennel* és felmentése előtt Bodoó-val is. A közvetlennek mondható kapcsolat ellenére azonban az USA visszautasította a *bogd* kérését, és nem közvetített Kína és Mongólia között (BATBAYAR 2006: 67–68).

35| Halha Tangargiin geree. OČIR 2006: 133; JASKINA 2007: 69.

36| BATBAYAR 1996: 320.

37| A megegyezéssel egy időben Külső-Mongólia északnyugati területeiből egy jelentős, nagyjából 68 000 négyzetmérföldes terület választottak le. Ez az urianxai vagy tannu-tuva terület lett később a Szovjetunió Tuva Köztársasága. A terület Mongóliától való elszakadását részben a burai, részben az 1864-ben aláírt tarbagatai szerződés alapozta meg (MARCH 1996: 199). A mongol–tuva kapcsolatokra, a terület Mongóliától való elszakadására vonatkozóan részletesen lásd: TÜMENJARGAL – BATSAIXAN 2009.





1924. május 20-án halt meg,<sup>38</sup> s ezzel az utolsó akadály is elhárult a bolsevikok tervei elől. A párt 3. kongresszusa augusztusban a kapitalista fejlődéssel szemben tette le a voksot, a más elképzeléseket vallókat rövid úton eltávolították a hatalomból, s a Nagy Népi Hurál első ülészsaka novemberben kikiáltotta a Mongol Népköztársaságot.<sup>39</sup> Mongólia az elkövetkezendő csaknem hetven évre ismét elvesztette politikai önállóságát.

## ÚT A TELJES FÜGGETLENSÉGHEZ

A nemzetközi diplomácia által is elismert független mongol állam – a mai Mongólia – létrejötté már egy új korszakhoz köthető. A mongol forradalom győzelmét követő rövid átmeneti időszak után, 1924-ben létrejött Mongol Népköztársaság legfőbb – és gyakorlatilag egyetlen – szövetségese a Szovjetunió lett.<sup>40</sup> Bár az új mongol államot névleg csak északi szomszédja ismer- te el, Kína képtelen volt jelentős befolyást gyakorolni az ott zajló eseményekre. Ugyanakkor a szovjetek nem is ragaszkodtak ahhoz, hogy Kína ismerje el Mongólia függetlenségét, megelégedtek teljes politikai befolyásukkal. 1924 februárjában a Pekingbe érkező orosz komisszár, L. M. Karahan úgy nyilat- kozott, hogy a két ország közötti kapcsolatokban a legegyszerűbb kérdés épp Mongólia ügye: „A mongol kérdésekkel kapcsolatos ügy meglehetősen egyszerű. Mongólia Kína része.”<sup>41</sup> Mondta mindezt annak ellenére, hogy a mongol kormány már 1923 novemberében jelezte a szovjeteknek, hogy segítségüket kérik a kínai kormánnyal szembeni követeléseik megvalósítása érdekében, melyek közül az első épp a teljes mongol függetlenség elismerésé- nek igénye volt.<sup>42</sup> A szovjetek elutasították a mongol követelések teljesítését, mivel a formálódó szovjet–kínai együttműködést nem akarták veszélyeztetni. A tárgyalásoktól nem zárkóztak el, de ebben az időben a szovjet diplomácia célja érezhetően a Kínával való jobb együttműködés kialakítása volt.

38] Jamsranjav szerint „A sokak által trónraemelt 14. éve, 4. havának 17-én, tigris időben (órában).” Halha *Olnoo örgögsnii 14 onii, döröwdügeer sariin, 17-nii bars cagt* (JAMSRANJAW 1998: 206). Az európai időszámítás szerinti dátumot lásd: BADARČIN – DUGARSÜREN – TÜDEW 2000: 174.

39] Az új államformát is meghatározó alkotmányról 1924. november 25–26-án folyt vita a Nagy Hurálban. A vég- szavazás 1924. november 26-án 16:15 perckor történt. Az Alkotmány első szakasza mondja ki a Mongol Népköztár- saság megalakulását. „Büx Mongol Ulsiig ünees xoiš Bügd Nairamdax Büren Erxtei Ard Uls xemeej...” (OČIR 2006: 133; JASKINA 2007: 154).

40] JASKINA 2007: 73–77.

41] BATBAYAR 2006: 86.

42] A mongolok elképzeléseiket egy ötponos követelésben összegezték az orosz fél számára, és kétoldalú tárgyalá- sokat kezdeményeztek (BATBAYAR 2006: 87).





Ugyanakkor a szovjet diplomácia és akkori vezetője, G. V. Csicserin<sup>43</sup> attól is tartott, hogy a mongolok elszakadásának támogatása gyengíthetné a szovjetek tárgyalási pozícióit például a török tárgyalásokkal kapcsolatban. Az 1924. május 31-én megkötött szovjet–kínai megállapodásban<sup>44</sup> rögzítették, hogy a Szovjetunió tiszteletben tartja Kína szuverenitását, és ezzel összefüggésben megerősítik az 1915-ös háromoldalú kjahtai szerződés Mongóliára vonatkozó rendelkezéseit, s a szovjetek kivonják csapataikat az országból.<sup>45</sup> A megállapodásról Csicserin 1924 júniusában a mongolokat is tájékoztatta.

A megállapodás természetesen nem maradt hatástalan. Egyrészt a mongolok ügyük elárulásának érezték, másrészt a japánok elérkezettnek látták az időt a beavatkozásra. A mongol kérést jelentősen befolyásolta az egyházfő 1924 májusában bekövetkezett halála. Novemberben<sup>46</sup> kihirdették az új alkotmányt, létrejött a Mongol Népköztársaság. 1925-re a szovjet–mongol szövetséges erők az utolsó ellenséges góccokat is felszámolták az országban, így az új kormány immár a teljes Mongólia feletti ellenőrzést magáénak tudhatta. Az 1920-as évek második felében a Komintern beavatkozása a kínai belpolitikába, illetve a mongol kérdésben kialakított *status quo* határozta meg a viszonyokat a térségben.<sup>47</sup> A katalizátor, mely ezek változását előidézte, ismét a japán szerepvállalás erősödése volt.

Az 1924-es szovjet–kínai egyezményről<sup>48</sup> a japánok rövid időn belül tudomást szereztek. 1925. március 14-én Kenchiki pekingi japán követ tájékoztatta a japán külügyminisztert a szovjetek mongóliai kivonulásáról.<sup>49</sup> A változás a japánok diplomáciai offenzívájának erősödését hozta, a fegyveres konfliktus a következő évtizedre maradt.<sup>50</sup>

A század húszas–harmincas éveiben ismétlődő japán próbálkozások is kudarcot vallottak. Eredményük pusztán az volt, hogy 1937-re a japán intervenció veszélyére hivatkozva a szovjet Vörös Hadsereg jelenléte is meghatározóvá vált a mongol – külső-mongol – területeken. Ebben a helyzetben

43| Georgij Vasziljevics Csicserin (1872–1936) orosz arisztokrata családból származott. Pályáját a berlini orosz követségen kezdte, de 1904-ben csatlakozott a szociáldemokrata mozgalomhoz, és még abban az évben emigrációra kényszerült. A világháború alatt brit fogságba került, ahonnan a szovjet kormány közbenjárására 1918-ban szabadult, s még abban az évben külügyi népbiztos lett. 1920-tól tárgyalta a török, iráni, afgán kormánnyal, felügyelte a kínai tárgyalásokat. (A delegáció vezetője, a szerződés aláírója L. M. Karahan, a Pekingbe rendelt orosz követ volt.) Tevékenységének köszönhetően több ország felvette a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval, tető alá hozta a megállapodásokat Törökországgal (1925) és Iránnal (1927). 1929-ben visszavonult, pozíciójáról 1930-ban váltották le.

44| MARCH 1996: 203.

45| A Szovjetunió érvénytelenítette a cári időszakban kötött szerződéseket, lemondott kiváltságairól, a külön bíraskodás jogáról, a jóvátétel megfizetéséről. A kelet-kínai vasút közös irányítás alá került. JORDÁN 1999: 41–42.

46| OČIR 2004: 154.

47| MARCH 1996: 205–207; BATBAYAR 2006; LUZANIN 1998.

48| A szovjet–kínai általános egyezmény szövegét lásd: HALMOSY 1983: 216–220.

49| BATBAYAR 2006: 257.

50| MARCH 1996: 213–214.





az ország Kínától való függetlenségének elismertetése már pusztán formalitássá vált, és alapvetően a szovjet kormányzat elképzeléseitől függött.

A második világháború kitörését megelőző évtized egyértelműen a szovjet befolyás végleges megerősödésének korszaka volt Mongóliában. Kína képtelen volt érdekei érvényesítésére, és a szovjetek gyakorlatilag az 1924-es szerződés árnyékában teljes kontrollt gyakoroltak az ország felett. A Komintern és a bolsevikok<sup>51</sup> szerepe a kínai polgárháborúban 1923–28 között ismét csak a szovjet kormány pozícióinak erősödését hozta, amit a korábban említett japánellenes fellépés csak tovább erősített.

1929. június 27-én aláírták azt a kölcsönös segítségnyújtási egyezményt, mely a későbbiekben alapvetően befolyásolta a két ország kapcsolatát.<sup>52</sup> A szerződés következménye az lett, hogy a Szovjetunió immár egyértelműen Mongólia legfőbb szövetségesévé vált, és kizárta harmadik ország – például Kína – beavatkozásának közvetlen lehetőségét. Ugyanakkor legalizálta is a szovjet kereskedelem és ipar monopol helyzetét az országban.<sup>53</sup>

A harmincas évek közepén a mongol kormányzat akkori vezetői – Csojbalszan és Demid marsallok, Genden miniszterelnök – nem értettek teljes mértékben egyet abban, hogy a szovjet csapatok milyen mértékben vállaljanak szerepet a mongol területek védelmében.<sup>54</sup> Demid és Genden, akik a mérsékelt szerepvállalást preferálták, végül vereséget szenvedtek. A szovjet kormányzatnak sikerült akarátát ismét rákényszerítenie a mongolokra, és 1936. március 12-én aláírás került arra a szerződésre, mely egyebek mellett lehetővé tette a szovjet Vörös Hadsereg szabad mozgását Mongóliában.<sup>55</sup>

A Halhin-goli győzelem után<sup>56</sup> a világháború utolsó éveit már egyértelműen a belső- és kelet-ázsiai térség újrafelosztását célzó diplomáciai egyezkedés határozta meg, melyben a Szovjetunió – a szövetségesek jóváhagyásának köszönhetően – abszolút vezető szerepet játszott. Japán teljesen kiszorult a képből, Kína pedig belső konfliktusai megoldására törekedett.

A szövetséges nagyhatalmak nem érdeklődtek különösebben a mongol területek iránt, amelyeknek viszonyaival az USA alelnökének, Henry

51| PANCOV 2005.

52| JASKINA 2007: 89.

53| A Szovjetunióba irányuló mongol export 1927-ben 16 900 000 tugrik, a Kínába irányuló 12 800 000 tugrik volt, 1929-ben 21,5 millió állt szemben a 8,5 millióval, 1930-ban 21,5 millió az alig 6,04 millióval szemben (BOIKOVA 1999: 109–110).

54| JASKINA 2007: 99–103.

55| A protokoll a következő megállapodásokat tartalmazta: 1. A szovjet kormány 10 millió arany rubel értékben támogatja a mongolokat egy Ulánbátor–Csita repülőjárat elindításában; 2. mindkét fél részt vesz az Ulánbátor és Csita közötti vasút megépítésében; 3. a Szovjetunió segítséget ad a mongol haderő kiképzéséhez; 4. Mongólia szükség szerint biztosítja a szovjet erők szabad mozgását az országban (BOIKOVA 1999: 109).

56| JASKINA 2007: 105, 142–146.





Wallace-nek<sup>57</sup> 1944-es látogatása után vélhetően tisztában voltak. Így 1945 elején, a jaltai konferencián hozzájárultak ahhoz, hogy a Szovjetunió megerősítse befolyását a térségben. Az 1945. augusztusi Japán elleni hadüzenet<sup>58</sup> a terv megvalósításának első lépése volt. A mandzsúriai területek elfoglalásával a szovjetek biztosították pozícióikat, így Sztálin, illetve az orosz külügyi vezetés hozzáláthatott a mongol területek Kínától való elszakításához.<sup>59</sup>

A közvetlen tárgyalások a szovjet kormányzat és a Kínai Köztársaság képviselői között 1945. június 30-án kezdődtek Moszkvában.<sup>60</sup> A tárgyalásokon Sztálin a mongolokra hivatkozva jelentette ki: „A külső-mongolok sem Kínával, sem a Szovjetunióval nem kívánnak egyesülni. Függetlenek kívánnak maradni.”<sup>61</sup> Ez már egyértelműen az önálló Mongólia létrehozásának tervét jelentette, és azt, hogy a szovjetek hajlandóak felrúgni az 1924-es szovjet–kínai szerződés mongol területekre vonatkozó megállapodásait. A Guomindang-kormányzatnak nem maradtak érvei – és ereje – a mongolok elszakadásának megakadályozására, amiért ekkor már a mongol vezetés is minden erejét latba vetve lobbizott. Csoj balszan, a mongol kormányzat – ekkor már – teljhatalmú vezetője júliusban tárgyalt a szovjetekkel a kérdés rendezéséről.<sup>62</sup>

Miután a kínaiak beletörődtek a mongolok lassan elkerülhetetlenné váló elszakadásába, igyekeztek legalább a terület határait saját elképzeléseik szerint meghatározni. Erről tárgyalt Sztálin és a Guomindang új külügyminisztere augusztus 10-én.<sup>63</sup> A megállapodást négy nappal később alá is írták.

Ezek után a kínai fél egyetlen kérése az volt, hogy a mongolok népszavazáson nyilvánítsanak véleményt az elszakadásról. Az 1945. október 20-án megtartott népszavazás a függetlenség és a Kínától való elszakadás mellett

57| Henry Wallace (1988–1965) Franklin D. Roosevelttel együtt töltötte be az alelnöki pozíciót 1941. január 20. és 1945. január 20-a között. 1944. május 23-tól egy 25 napos szovjet körúton vett részt, ahol találkozott a szövetséges diplomácia vezetőivel. Útja Mongólián keresztül Kínába vezetett tovább, Belső-Ázsiában, Xinjiangban, Mongóliában tartott terepszemlét. Mongóliai látogatásával kapcsolatban makacsan tartja magát az a legenda, mely szerint itt létekor meglepve vette észre, hogy nem működnek a buddhista kolostorok, amit szóvá is tett: „Úgy tudtam, hogy Mongólia buddhista ország. Miért nem látok egyetlen működő kolostort sem?” A hagyomány szerint azért nyitották meg a Gandant Ulánbátorban, hogy az illusztris vendégnek demonstrálják, létezik a vallás, és nem is üldözik azt. Ekkor több ma is látható propagandafotó készült, majd a kolostort hamarosan bezárták, s a főbejáratán cirill betűkkel az alábbi felirat jelent meg: „Istenhiány miatt zárva.” Az amerikai kormányzat később nem górdított akadályokat Sztálin mongóliai tervei elé.

58| 1945. augusztus 9., amihez a mongolok jó szövetséges módjára egy nappal később a japánok elleni hadba lépéssel csatlakoztak.

59| Atwood 1999: 137–161.

60| Az első ülésszak július 13-ig tartott, a második pedig augusztus 7–14. között zajlott.

61| Batbayar 2006: 259.

62| 1945. július 4-én este találkozott Moszkvában V. M. Molotovval, Sztálin 5-én fogadta a Kremlben.

63| Az egyetlen jelentősebb kérdést e tekintetben a délnyugat-mongóliai Altaj-vidék jelentette. Ez a terület 1911-ben még a teokratikus államhoz tartozott, az 1921-es forradalom idején azonban Xinjianghoz csatolták. Az 1940-es szovjet térképeken a terület nagyjából 215 000 négyzetkilométeres része ismét a Mongol Népköztársaság területéként szerepelt, amit a kínaiak a tárgyalásokon végül elfogadtak (Batbayar 2006: 270).





döntött, így már minden feltétel teljesült, amit a diplomácia megkövetelt. A Guomindang-kormányzat 1946. január 5-én ismerte el a független Mongóliát, mely a mai Mongol Köztársaság jogelődje volt.<sup>64</sup>

1946 februárjában immár egy független állam vezetőjeként utazhatott Csojalszan Moszkvába, ahol 27-én megtörtént a két ország közötti barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása. A szovjetek előbb titkos tárgyalásokon, majd a nyílt támogatásért cserébe a kínai kommunista vezetésnél is elérték, hogy azok elfogadják a szovjet érdekszférát. Így a Guomindang későbbi veresége sem írta felül a kialakult helyzetet. A szovjetek 1947-ben hozzájárultak a kínai Belső-Mongol Autonóm Terület létrehozásához, ami garantálta, hogy a Góbitól délre eső, mongolok lakta területek Kína fennhatósága alatt maradjanak, így a határ menti vitás kérdéseket is tisztázták. Ennek köszönhetően Mao és a kommunista kínai kormányzat is elismerte a független mongol államot,<sup>65</sup> és 1949-ben a diplomáciai kapcsolatfelvétel is megtörtént a két ország között.<sup>66</sup> Ezzel létrejött az a struktúra, mely a lejárt politikai változások ellenére ma is jellemzi a belső-ázsiai térséget.

## ÖSSZEGZÉS

Ahogy a fent leírtakból látszik, Mongólia függetlenségének megszerzése inkább hosszabb diplomáciai egyezkedés, semmint egy adott pillanatban rapid módon kialakult helyzet eredménye. Az 1946 elején létrejött független államnak a 20. század második évtizedében már volt egyfajta előképe, de erre a függetlenség tényleges megszerzése után – természetesen ideológiai okból – nem hivatkoztak. A Szovjetunió a második világháború lezárását követően gyakorlatilag csak véglegesítette azt a befolyását, amelyet nagyobb mértékben lassú diplomáciai offenzívával, kisebb mértékben fegyverrel – a forradalom és Halhin-gol idején – megszerzett. Ehhez a japánok 20. század eleji hozzájárulása, majd Kelet-Mongóliában, illetve a második világháború végén elszenvedett veresége épp úgy hozzásegített, mint a század első felét jellemző meglehetősen turbulens kínai belpolitikai helyzet.

A második világháború lezárását követő csaknem fél évszázadban Mongólia északi szomszédjának egyik legszorosabb szövetségese volt.

64| 1945. február 13-án a hivatalos diplomáciai kapcsolatfelvétel is megtörtént a mongolok és a köztársasági Kína között.

65| BATBAYAR 1996: 513.

66| Állandó követségek létrehozása egy évvel később történt (BATBAYAR 2006: 300).







Szilágyi Zsolt: **AJÁNDÉKBA KAPOTT FÜGGETLENSÉG**

Harmadik féllel való kapcsolatát alapvetően meghatározta a szovjet birodalom politikai érdeke. Az 1950-es évek elejétől fokozatosan kiépítette a diplomáciai kapcsolatot a keleti blokk országaival, de déli szomszédjához fűződő viszonyát is alapvetően meghatározta a szovjet–kínai kapcsolatok alakulása. A mongol terület ilyen szempontból az 1960-as évek végén értékelődött fel ismét, amikor az agresszívabbá váló határviták következtében megromló szovjet–kínai viszony idején Mongólia már az ütközőállam szerepét is kénytelen volt elfogadni.

A korszak eseményeinek áttekintése, esetleges újraértékelése Mongóliában még manapság sem tartozik a történettudomány legtöbbet vizsgált témái közé. A Csojbalszan és Cedembal nevével fémjelzett időszak, a mongol személyi kultusz korszakának vizsgálatával napjaink mongol történészei még részben adósak, holott kétségtelenül érdekes kérdés például az, hogy a rendszerváltás korszakában oly határozottan támadott Csojbalszannak vajon milyen szerepe lehetett abban, hogy Mongólia nem olvadt be a Szovjetunióba. Bár kétségtelen, hogy gyakran szervilis módon követte az északi szövetségestől érkezett tanácsokat, mégis tudott élni a kínálkozó lehetőséggel, és Kínától elszakadva országa önálló entitássá vált. A korszak megítélése épp ezért sajátos, hiszen manapság nem lenne meglepő, ha az 1990 előtti időszakot akár reflexszerűen negatívan értékelnék, azonban kétségtelen, hogy Mongólia épp ebben a korszakban szerezte vissza – területi értelemben – függetlenségét. A mongolok az 1921-es forradalomnak, illetve az azt követő hatalomváltásnak államuk önállóságát köszönhetik.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

- ATWOOD, C. P. 1999. „Sino-Soviet Diplomacy and the Second Partition of Mongolia, 1945-46.” In: KOTKIN, S. – ELLEMAN B. A. (eds.) *Mongolia in the Twentieth Century*. New York – London, M. E. Sharpe.
- BADARČIN, C. – DUGARSÜREN, N. – TÜDEW, L. 2000. *Bogd xaanii am'dra-liin on daraalliin towčoon*. Ulaanbaatar, Xaadiin san.
- BALOGH PÉTER. 2002. *A huszadik századi mongol történelem egy igaz forrása*. (PhD disszertáció). Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem. (Kézirat.)
- BATBAYAR, B. 1996. *XX. juunii Mongol*. Ulaanbaatar, Garj olj.
- BATBAYAR, C. 2006. *Mongol ba ix gürnüüd XX. juunii exiin xagast*. Ulaanbaatar, Mönxiin üseg.





- BATSAIXAN, O. 2002. *Mongol tosgaar totgnol ba Xyatad, Oros, Mongol guran ulsiin 1915 onii xiagtiin geree*. Ulaanbaatar, MUŠUA Tüüxiin Xüreelen, Olon Uls Sudlaliin Xüreelen.
- BATSAIXAN, O. 2005. *Mongol ündesten büren erxt uls bolox jam*. Ulaanbaatar, MUŠUA Tüüxiin Xüreelen, Olon Uls Sudlaliin Xüreelen.
- BATSAIXAN, O. 2008. *Mongoliin süülčiin ejen xaan VIII. Bogd Jawjandamba*. Ulaanbaatar, MUŠUA, Olon Uls Sudlaliin Xüreelen.
- BELL, CH. 1992. *Tibet Past and Present*. Delhi, Motilal Banarsidass Publishers.
- BOIKOVA, E. 1999. „Soviet-Mongolian Relations 1929-1939.” In KOTKIN, S. – ELLEMAN B. A. (eds.): *Mongolia in the Twentieth Century*. New York – London, M. E. Sharpe.
- BOR, Ъ. 1988. *Mongoliin uls töriin gadaad bodlogo*. Ulaanbaatar.
- CENDEN, B. 1976. *Mongol-Jöwlöltiin xarilcaa 1921-1974*. Ulaanbaatar-Moskva.
- DAŠ, D. (szerk.) 1979. *Mongol ardiin ündesnii xuw’sgaliin anx üüsej baiguulagdsan towč tüüx*. Ulaanbaatar.
- DOGSOM, D. 1928. „Mongol Ardiin Namiin anx üüssen tuxai yawdal.” In *Mongol Ardiin Xuw’sgaalt Namiin tüüxend xolbogdol бүхii жүлүүд*. Ulaanbaatar.
- GERELBADRAX, Ъ. 2002. *Mongoliin nutag dewsger, xil xyajgaariin tüüx*. Ulaanbaatar.
- HALMOSY DÉNES. 1983. *Nemzetközi szerződések 1918-1945*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- JASKINA, G. S. (szerk.) 2007. *Istorija Mongolii XX vek*. Moskva, IV RAN.
- JORDÁN GYULA 1999. *Kína története*. Budapest, Aula Könyvkiadó.
- ЪAMSRAN, L. 1992. *Mongol tüüxiin deej bičig 4*. Ulaanbaatar, Surax bičig, xүүjdiin xewleliin gajar.
- ЪAMSRANЅAW, G. 1998. *VIII. Bogd xaan*. Ulaanbaatar, Xaadiin san.
- LŐRINCZ LÁSZLÓ. 1977. *Mongólia története*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- LUZYANIN S. G. 1998. *XX. juunii 20-30-aad onii Oros, Mongol, Xyatad xarilcaanii tüüxees*. Ulaanbaatar.
- MARCH, P. G. 1996. *Eastern Desteny*. Westpor, Praeger Publishers.
- MASATO, MATSIU. 1972. „The Russo-Japanese agreement of 1907. Its Causes and the Progress of Negotiations.” *Modern Asian Studies*, Vol. 6, No. 1, 33–48.
- NAKAMI TATSUMO. 1999. „Russian Diplomats and Mongol Independence.” In KOTKIN, S. – ELLEMAN B. A. (eds.): *Mongolia in the Twentieth Century*. New York – London, M. E. Sharpe, 70–71.
- OČIR, A. – BOLDBAATAR, Ъ. (szerk.) 2006. *Mongol ulsiin tüüx. V*. Ulaanbaatar, MUŠUA Tüüxiin Xüreelen.



Szilágyi Zsolt: **AJÁNDÉKBA KAPOTT FÜGGETLENSÉG**

PANCOV, A. V. 2005. *Jöwlölt-Xyatadiin xarilcaanii nuuc tüüx*. Ulaanbaatar.

SANJMYATAW, B. 1991. *Gurwan ulsiin Xiagtiin gereenii tuxai tüüxen ünen*. Ulaanbaatar.

ŠIRENDEB, B. 1999. *Mongol ardiin xuw'sgaliin tüüx*. Ulaanbaatar, MUŠUA Tüüxiin Xüreelen.

TÜMENJARGAL, D. – BATSAIXAN, D. 2009. *Mongol-Tuwagiin xarilcaanii tüüxiin xolbogdoltoi arxiwiin barimtuud*. Ulaanbaatar, MUŠUA Tüüxiin Xüreelen.

URANGUA, Ё. 2006. *XX. juunii exen üyeiin Mongol uls. 1911-1919*. Ulaanabatar, MUIS.

ZLATKIN, I. JA. 1950. *Mongol'skaja narodnaja respublika – strana novoj demokracii*. Moskva–Leningrad.